

## **Polskie media informacyjne w procesie legitymizacji i monitorowania Partnerstwa Wschodniego**

Rozwijane od 2009 roku Partnerstwo Wschodnie, jako wschodni wymiar Europejskiej Polityki Sąsiedztwa (EPS), posiada bogatą literaturę politologiczną. Refleksji naukowej poddawane są: uwarunkowania rozwoju inicjatywy i jej perspektywy; formy jej instytucjonalizacji (szczyty szefów państw i rządów, spotkania ministrów spraw zagranicznych, wielostronne Zgromadzenie Parlamentarne EuroNest, Konferencja Władz Lokalnych i Regionalnych na rzecz Partnerstwa Wschodniego – CORLEAP, zrzeszające organizacje pozarządowe Forum Społeczeństwa Obywatelskiego i reprezentujące pracodawców Forum Biznesu Partnerstwa Wschodniego); mechanizmy funkcjonowania (umowy stowarzyszeniowe, strefy wolnego handlu, liberalizacja reżimu wizowego); relacje Unii Europejskiej, bilateralne stosunki państw członkowskich UE z poszczególnymi państwami beneficjentami oraz regionalna współpraca wielostronna; zakres europeizacji państw partnerskich w tym efekty gospodarcze, społeczne i polityczne a także międzynarodowe konsekwencje wschodniego wymiaru polityki zewnętrznej UE. Zagadnienia te znalazły się w obszarze zainteresowań takich badaczy, jak m.in.: Richard G., Whitman i Stefan (2010); Elena Korosteleva (2012a, 2012b, 2014); Edmund Ratka, Olga A. Spaiser (2012); Narine Ghazaryan (2014); Ingrid Habets 2014; Filippo Coletti i Raffaella Celata (2015) czy Hartmut Berh i Yanis Stivachtis (2016). Rozważania naukowe nie omijają tematów trudnych, krytycznie odnoszących się do skuteczności PW, sceptycznie oceniających wpływ przedsięwzięcia na sytuację wewnętrzną czy politykę zagraniczną państw-adresatów, zwłaszcza po rosyjskiej agresji na Ukrainę w roku 2014 i narastającym kryzysie migracyjnym od 2015 roku (Korosteleva 2014, Hug 2015). Pogłębionej refleksji poddane zostanie niewątpliwie białoruskie zawieszenie udziału w PW i wypowiedzenie umowy z UE o readmisji nielegalnych imigrantów, w odpowiedzi na sankcje nałożone na tego partnera po zmuszeniu samolotu Ryanair do lądowania w Mińsku, w maju 2021 roku.

Od reformy EPS po 2015 roku istotnym obszarem działań PW są relacje bilateralne państw beneficjentów z państwami członkowskimi UE. Polska, inicjatorka przedsięwzięcia, zainteresowana jest współpracą z państwami PW ze względów na narodowe interesy geostrategiczne. Uczestniczy w działaniach UE zmierzających do wsparcia reform w państwach PW na rzecz demokracji (*Democracy governance*), europeizacji (*normative pressure*) i socjalizacji oraz pogłębienia współpracy ekonomicznej, służącej rozwojowi gospodarczemu państw sąsiedzkich. Realizacji tych priorytetów towarzyszą cele normatywne: szerzenie demokracji, praw człowieka, rządów prawa oraz stabilizacji, także w sferze bezpieczeństwa, w tym w zwalczaniu terroryzmu i przeciwdziałaniu radykalizacji postaw, w zwalczaniu nielegalnej migracji, handlu ludźmi i przemytu ludzi. Wszystkie te aspekty znajdują swoje odzwierciedlenie w polskiej literaturze przedmiotu (m.in.: Fiszer 2012; Cianciara 2016). Lukę stanowi namysł nad informacyjnym uczestnictwem mediów w realizacji PW. Niniejszy artykuł ma ambicje jej częściowego wypełnienia.

### Metoda badawcza

Legitymizacja, zgodnie z poglądami Maxa Webera (2002, s. 160), wyraża się w akceptacji działań władzy politycznej uznawaniem ich za prawomocne przez jej podległych. Współcześni badacze także wskazują na istotne znaczenie czynników uznaniowych – Robert Alan Dahl, Seymour Martin Lipset i David Beetham akcentują „przekonanie” (Dahl 1963, 19; Lipset 1995, 81; Beetham 1995, 288-301.), Fritz Wilhelm Scharpf i Rodney Baker „powszechnie podzielaną wiarę” (Scharpf 2003, 358; Barker 1990, 11). Natura mediów - głównego źródła informacji także o polityce i kanału artykulacji poglądów rządzących, partii politycznych, organizacji społecznych i grup interesu sprawia, że są instrumentem legitymizacji /delegitymizacji władzy. Medialna legitymizacja PW wyrażać się powinna obecnością materiałów dziennikarskich: a) informujących o inicjatywie i promujących ideę polityki sąsiedztwa; b) tworzących atmosferę sprzyjającą realizacji celów tej polityki poprzez pokazywanie dobrych przykładów współpracy lub europeizacji państw sąsiedzkich; c) informujących o państwach objętych PW.

Pojęcia monitorowanie używam w kontekście nadzorowania, kontroli, pełnienia przez media funkcji tzw. czwartej władzy, niezbędnej czy to w wymiarze ograniczonym do obserwowania poczynań władzy i alarmowania o wszelkich przejawach nadużyć (Wheeler 1997, 1) czy szerzej, jako obowiązku domagania się zmiany złych decyzji (Siebert, Peterson, Schramm 1956). W ramach realizacji tej funkcji informacyjne uczestnictwo mediów w PW wyrażać się powinno monitorowaniem działań w zakresie PW i oceną ich skuteczności.

Do identyfikacji tak określonej tematyki posłużyła analiza zawartości i analiza treści materiałów dziennikarskich zamieszczonych w najczęściej odwiedzanych portalach informacyjnych: Wiadomości.onet.pl oraz wiadomości.wp.pl<sup>225</sup>. Próba obejmowała wybrany losowo tydzień, zastosowany do każdego z trzech lat: 2018, 2019 i 2020. W każdym z badanych lat był to tydzień zamykający się datami 6 - 12 listopada.

Analiza zawartości służyła wskazaniu liczby materiałów dziennikarskich odnoszących się do państw trzecich. W wyniku analizy zawartości wyłoniono 560 materiałów dziennikarskich.

**Tabela nr 1: Rozkład materiałów dziennikarskich o tematyce zagranicznej w analizowanym okresie w dwóch głównych portalach informacyjnych: wiadomości onet.pl oraz wiadomości.wp.pl przez listopadowy tydzień w ciągu trzech lat: 2018, 2019 oraz 2020.**

medium	rok	Liczba materiałów dziennikarskich o tematyce zagranicznej w poszczególne dni miesiąca							suma
		6.11	7.11	8.11	9.11	10.11	11.11	12.11	
Wiadomości.onet.pl	2018	21	19	10	20	15	8	20	<b>113</b>
	2019	10	23	22	18	19	20	16	<b>128</b>
	2020	25	36	23	21	19	10	17	<b>151</b>
Wiadomości.wp.pl	2018	14	17	13	10	3	1	3	<b>61</b>
	2019	8	6	5	8	8	5	7	<b>46</b>
	2020	19	13	13	6	2	5	3	<b>61</b>

Źródło: zestawienie na podstawie badań własnych.

Wszystkie materiały dziennikarskie poddano dwuetapowej analizie treści. Zadaniem pierwszego etapu badania było ustalenie mapy świata, wyłaniającej się z medialnych relacji oraz rodzaju podejmowanych problemów. Chodziło przy tym o ustalenie zakresu i stopnia zainteresowania tematyką zagraniczną obu portali. Sama obecność tematyki zagranicznej nie przesądza o randze nadawanej tej tematyce przez podmiot medialny. Ocenę znaczenia ułatwia ustalenie liczby materiałów dziennikarskich poświęconych tematyce, określenie częstotliwości pojawiania się, sposób nagłośnienia i sposób prezentacji, uramowanie informacji.

<sup>225</sup> Według danych Mediapanel w sierpniu 2021 roku onet.pl miał 10,31 mln użytkowników i 35,63 proc. zasięgu a wp.pl 7,54 mln użytkowników i 26,07 proc. zasięgu; por.: <https://www.wirtualnemedial.pl/artykul/serwis-informacje-publicystka-onet-pl-o2-pl-i-wp-tvn24-pl-i-rmf24-pl-ze-spadkami-top10> (dostęp wrzesień 2021).

**Tabela nr 2: Rozkład materiałów dziennikarskich dotyczących PW i państw beneficjentów w analizowanym okresie w dwóch głównych portalach informacyjnych: wiadomości onet.pl oraz wiadomości.wp.pl przez listopadowy tydzień w ciągu trzech lat: 2018, 2019 oraz 2020.**

medium	rok	Liczba materiałów dziennikarskich traktujących o PW lub państwach beneficjentach w poszczególne dni miesiąca							suma
		6.11	7.11	8.11	9.11	10.11	11.11	12.11	
Wiadomości.onet.pl	2018	1	1	1	2	2	2	1	<b>10</b>
	2019	1	1		1				<b>3</b>
	2020	2	2	2	6	5	2	2	<b>21</b>
Wiadomości.wp.pl	2018		2	1					<b>3</b>
	2019		2		3				<b>5</b>
	2020	3		1		1	1		<b>6</b>

Źródło: zestawienie na podstawie badań własnych.

W drugim etapie analizie treści poddano wszystkie materiały dziennikarskie dotyczące PW lub państw beneficjentów. Było ich 48 (tabela nr 2). Ustalono przedmiot zainteresowania i wydźwięk. Badanie wydźwięku poszczególnych materiałów dziennikarskich polegało na określeniu, czy jest on aprobatywny, negatywny czy neutralny w stosunku do opisywanych zagadnień. Analiza posłużyła identyfikacji informacyjnego uczestnictwa wybranych mediów w realizacji PW, rozumianego jako: a) informowanie o inicjatywie i promowanie idei polityki sąsiedztwa; b) tworzenie atmosfery sprzyjającej realizacji celów tej polityki poprzez pokazywanie dobrych przykładów współpracy lub europeizacji państw sąsiedzkich; c) informowanie o państwach objętych PW oraz d) monitorowanie skuteczności działań podejmowanych przez struktury UE i Polskę.

### **Wyniki analizy**

*Mapa świata.* W badanym okresie świat prezentowany w wiadomościach obu portali poza Polską składał się w sumie z 55 państw i UE. To wynik świadczący o otwartości redakcji na wydarzenia dziejące się poza granicami naszego państwa. Codziennie donoszono o zjawiskach zachodzących w 4 - 14 państwach w przypadku wiadomości onet.pl i od 1 do 11 państw w przypadku wiadomości.wp.pl, przy czym relacje tylko z jednego państwa zdarzyły się raz, w dniu naszego święta narodowego.

**Tabela nr 3: Struktura świata kreślonego przez wiadomości ont.pl i wiadomości.wp.pl przez listopadowy tydzień w ciągu trzech lat: 2018, 2019 oraz 2020.**

medium	rok	Liczba państw, których dotyczyły materiały dziennikarskie / <b>liczba artykułów o UE, jako organizacji</b> w poszczególnych dniach miesiąca						
		6.11	7.11	8.11	9.11	10.11	11.11	12.11
Wiadomości.onet.pl	2018	10/ 0	7/ 0	5/ 1	12/ 1	10/ 0	6/ 1	11/ 0
	2019	7/ 2	14/ 2	12/ 1	10/ 0	12/ 1	11/ 1	12/ 1
	2020	9/ 0	4/ 1	6/ 0	10/ 0	11/ 1	7/ 2	12/ 0
Wiadomości.wp.pl	2018	11/ 1	10/ 0	8/ 1	7/ 0	3/ 1	1/ 0	3/ 1
	2019	6/ 0	5/ 0	4/ 1	5/ 0	5/ 0	4/ 0	6/ 0
	2020	9/ 1	2/ 0	6/ 0	3/ 0	2/ 0	5/ 0	2/ 1

Źródło: zestawienie na podstawie badań własnych.

Różnorodności terytorialnej tematyki zagranicznej towarzyszą dysproporcje materiałów dziennikarskich dedykowanych poszczególnym państwom. Najwięcej materiałów dziennikarskich dotyczyło Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej. Na portalu onet łącznie ukazało się ich 146, w tym 36 w roku 2018, 23 - w 2019 i 59 - w 2020. Wirtualna Polska przyznała tej tematyce prym w 2018 roku – 17 artykułów i w 2020 - 33 materiały dziennikarskie. W 2019 roku pierwsze miejsce zajęły Niemcy – 8 materiałów dziennikarskich o dwa więcej niż liczba dotyczących USA. Systematycznie donoszono o wydarzeniach w dużych państwach europejskich – Francji, Wielkiej Brytanii i Rosji. Zainteresowaniem cieszyły się też dwa państwa PW – Ukraina i Białoruś. Pozostałych 48 państw gościło w serwisach informacyjnych portali okazjonalnie.

**Tabela nr 4: Państwa cieszące się systematycznym zainteresowaniem wiadomości.onet.pl oraz wiadomości.wp.pl przez listopadowy tydzień w ciągu trzech lat: 2018, 2019 oraz 2020.**

l.p.	państwo	Liczba materiałów dziennikarskich					
		Wiadomości.onet.pl			Wiadomości.wp.pl		
		2018	2019	2020	2018	2019	2020
1	Białoruś	0	0	11	0	1	2
2	Francja	12	4	4	6	3	1
3	Niemcy	9	13	1	6	8	2
4	Rosja	3	10	8	5	0	4

5	Ukraina	9	3	3	2	4	2
6	USA	36	23	87	17	6	33
7	W. Bryt.	12	18	6	0	1	0
8	UE	3	8	4	4	1	2

Źródło: zestawienie na podstawie badań własnych.

Medialne obrazy świata kreowane są przez selekcję informacji. Johann Galtung i Maria Holmboe Ruge wskazali na dwanaście tzw. czynników informacji (*crierial factors*), które wpływają na podjęcie decyzji o opublikowaniu materiału. Najważniejszymi z nich są: częstotliwość zjawiska, jego rozmiar i intensywność występowania, łatwość jednoznacznego przyporządkowania do kategorii wydarzeń pożądaných bądź nie. Wpływ mają też bliskość kulturowa, istotność, przewidywalność lub zaskoczenie. Zdaniem autorów pierwszeństwo nad innymi mają wiadomości negatywne, spersonalizowane, odnoszące się do wielkich aktorów sceny międzynarodowej, znanych osobistości świata polityki, celebrytów ale także dotyczące problemów nęających tzw. zwykłych ludzi (Galtung i Holmboe, 1965). Taksonomia ustalona przez badaczy norweskich w latach 60. ubiegłego wieku jest na bieżąco rewidowana i aktualizowana. Między innymi Tony i Deirdre O’Neill na podstawie wyników analizy zawartości mediów brytyjskich przeprowadzonej w 2001 roku w swoim katalogu 10 kryteriów umieścili też rozrywkowy charakter tematu, kontynuację problematyki podejmowanej wcześniej oraz linię redakcyjną podmiotu medialnego (Harcup, Deirdre 2001, 278-279). 15 lat później ponownie zrewidowali zestaw współczesnych wartości informacyjnych dodając trzy kolejne: wyłączność, ilustrowanie materiału ciekawymi zdjęciami czy grafikami oraz możliwość udostępniania materiału za pośrednictwem mediów społecznościowych (Harcup, Deirdre 2016). Odwołując się do badania czynników informacyjnych działających w niemieckich mediach przeprowadzonego przez Wendelina, Engelmana i Neubartha (2015, 12–15) zidentyfikowali większą obecność treści rozrywkowych i w mediach brytyjskich. Potwierdzać to może tezę badaczy niemieckich o mniejszym zainteresowaniu odbiorców internetu i użytkowników mediów społecznościowych polityką i innymi ważnymi społecznie zagadnieniami na rzecz treści rozrywkowych.

Analiza treści materiałów dziennikarskich zamieszczonych przez polskie portale informacyjne dowodzi, że kierowano się właśnie takimi zasadami wyboru tematów. Przykre, smutne, tragiczne, zgodnie z założeniem, że pierwszeństwo nad innymi mają wiadomości negatywne, spersonalizowane, odnoszące się do wielkich aktorów sceny międzynarodowej, znanych osobistości świata polityki, celebrytów. Znaczna część analizowanych materiałów

poświęcona była właśnie im – politykom (Donald Trump, Angela Merkel, Emmanuel Macron). Francja była przedmiotem zainteresowania ze względu na odbywające się w 2018 roku obchody 100. rocznicy zakończenia Wielkiej Wojny, w których uczestniczyli przywódcy 60 państw świata. Niemałą część tej kategorii tematycznej stanowiły skandale na scenie politycznej. Stałym zainteresowaniem cieszyły się tragiczne gwałtowne zjawiska. Relacjonowano przebieg strzelaniny w barze w Kalifornii i zawalenie się budynków w Marsylii, katastrofę kolejową w Bangladeszu i atak wieloryba na kajakarki w Stanach Zjednoczonych. Podejmowano także temat kataklizmów – skutki anomalii pogodowych we Włoszech, powódzie w Wielkiej Brytanii, pożary w Kalifornii i Australii, trzęsienie ziemi w Indonezji, Iranie i we Francji. W tej kategorii tematycznej w 2020 roku dominowały doniesienia o pandemii Covid-19.

Z tematów politycznych zainteresowanie wzbudzały wojny i rewolucje, czyli państwa, w których zachodziły zjawiska zmieniające ich polityczną konstelację. Przykładem tego rodzaju relacji są doniesienia onetu o dymisji prezydenta Boliwii i (od 10 do 12 listopada 2019 roku). „Gorącym” tematem politycznym zawsze są wybory. Z dużą skrupulatnością relacjonowano maraton wyborczy w USA – będące swego rodzaju plebiscytem za lub przeciw polityce urzędującego prezydenta tzw. *midterm elections*, decydujące o składzie Izby Reprezentantów i części Senatu w 2018 roku i wybory prezydenckie w 2020. Wielką Brytanią interesowano się głównie w powodu problemów wynikających z braku ustalonych zasad opuszczenia przez to państwo Unii Europejskiej.

### **Państwa PW**

W badanym okresie odnotowano znikomą reprezentację tematyki dotyczącej państw PW. Relacje medialne nie obejmowały pełnej listy państw beneficjentów programu. Nie było materiałów dziennikarskich dotyczących Gruzji i Mołdawii. O Armenii i Azerbejdżanie doniesiono tylko w 2020 roku (odpowiednio 1 i 5 materiałów) w związku z konfliktem zbrojnym w Górskim Karabachu. Najwięcej miejsca poświęcono Ukrainie – 15 materiałów w wiadomościach.onet.pl i 8 – w wiadomościach.wp.pl. Białorusi dotyczyło 11 materiałów zamieszczonych przez serwis informacyjny portalu onet i 4 Wirtualnej Polski. Medialny wizerunek obu tych państw zasadniczo nie odbiegał charakterem od przedstawionego powyżej obrazu świata. Donoszono przede wszystkim o zjawiskach negatywnych. W przypadku Ukrainy były to informacje o sytuacji epidemicznej, doniesienia kryminalne oraz relacje z konkretnych decyzji w ramach stosunków bilateralnych. Materiały dziennikarskie dotyczące Białorusi traktowały przede wszystkim o sytuacji politycznej i społecznej po wyborach z 2020 roku. Informowano o trwających protestach antyrządowych i brutalnych interwencjach służb

porządkowych. Uwagze portali nie umknęły wypowiedzi Aleksandra Łukaszenki na temat Polski i relacji polsko-białoruskich. Odnotowano uruchomienie elektrowni atomowej w Ostrowcu, przywołano opinię Litwy o wynikającym z stąd zagrożeniu bezpieczeństwa dla państw bałtyckich. Tylko dwa z podejmowanych przez portale wątków tematycznych można zakwalifikować do kategorii pokazywania przykładów współpracy. Pozostałe przynależą do kategorii informowania o państwach objętych PW.

W ciągu badanych trzech tygodni w sumie UE była przedmiotem rozważań wiadomości.onet.pl 15 razy a wiadomości.wp.pl -7 razy. Żaden z analizowanych materiałów nie dotyczył PW.

### **Wnioski**

W badanym czasie uczestnictwo informacyjne obu portali w PW było ograniczone do relacjonowania wydarzeń z dwóch państw objętych partnerstwem – Białorusi i Ukrainy oraz odnotowujących konflikt zbrojny w Górskim Karabachu. Informacje w większości miały negatywny wydźwięk pokazywały wydarzenia i zjawiska przykre czy wręcz dramatyczne. Jedynie dwie wiadomości miały wydźwięk pozytywny - o rozejmie zawartym między Azerbejdżanem i Armenią oraz o zgodzie władz Ukrainy na rozpoczęcie prac poszukiwawczych w miejscach pochówku żołnierzy Wojska Polskiego, poległych pod Lwowem w 1939 roku. Nie odnotowano żadnego materiału, który promowałby ideę polityki sąsiedztwa czy chociażby pokazywał przykłady współpracy. We wszystkich materiałach wyraźna była jedynie perspektywa narodowa.

### **Streszczenie:**

Celem publikacji jest określenie formy i zakresu informacyjnego uczestnictwa wybranych polskich mediów w realizacji Partnerstwa Wschodniego (PW), zastosowaną metodą badawczą ilościową i jakościową analiza zawartości. Media, forum dyskursu publicznego, uczestniczą w uzasadnianiu polityk. Mają potencjalną zdolność promowania idei, nadawania znaczenia kwestiom politycznym, dostarczania argumentów oraz reprezentowania interesów społecznych. Na ile jest to realizowane w przypadku PW? Analizie poddane zostały treści medialne odnoszące się do PW i państw beneficjentów, prezentowane przez dwa portale informacyjne o największym społecznym zasięgu: „onet.pl” i „wp.pl”. Analiza posłużyła identyfikacji informacyjnego uczestnictwa wybranych mediów w realizacji PW, rozumianego jako: a) informowanie o inicjatywie i promowanie idei polityki sąsiedztwa; b) tworzenie atmosfery sprzyjającej realizacji celów tej polityki poprzez pokazywanie dobrych przykładów współpracy lub europeizacji państw sąsiedzkich; c) informowanie o państwach objętych PW oraz d) monitorowanie skuteczności działań podejmowanych przez struktury UE i Polskę.



**Słowa kluczowe:**

rola mediów w Partnerstwie Wschodnim; analiza zawartości i analiza treści; proces komunikowania kwestii europejskich

**Key words:**

role of the media in the Eastern Partnership; quantitative and qualitative content analysis; the process of communicating European issues

**Bibliografia:**

1. Albæk Erik, Christiansen Peter Munk, Togeby Lise. (2007), "Europeanization of Expert Reference in the Media?", w: R. Holzhaecker & E. Albæk (red.), *Democratic Governance and European Integration: Linking Societal and State Processes of Democracy*, Cheltenham, ss. 44 – 52.
2. Barker Rodney (1990), *Political legitimacy and the state*. Oxford, s. 11.
3. Beetham David (1995). *Legitymizacja władzy*. [W]: J. Szczupaczyński (red.). *Władza i społeczeństwo*. Warszawa: Scholar, s. 288-301.
4. Behr Hartmut, Stivachtis Yanis (2016), *Revisiting the European Union as Empire*, London & New York.
5. Brüggemann Michael, Sifft Stefanie, *Segmentierte Europäisierung – Trends und Muster der Transnationalisierung von Öffentlichkeit in Europa*, w: W.R. Langenbucher, M. Latzer (red.), *Europäische Öffentlichkeit und medialer Wandel. Eine transdisziplinäre Perspektive*, Wiesbaden 2005, ss. 218-219.
6. Celata Filippo, Coletti Raffaella (red.) (2015), *Neighbourhood Policy and the Construction of the European Borders*, London.
7. Cianciara Agnieszka K. (2014), *Partnerstwo Wschodnie 2009-2014*, Warszawa.
8. Cianciara Agnieszka K. (2016), *Stability, security, democracy: explaining shifts in the narrative of the European Neighbourhood Policy*, „*Journal of European Integration*”, nr 1(39).
9. Czermińska Małgorzata (2020), *Europejskie Partnerstwo Wschodnie – Wymiar polityczny, ekonomiczny i bezpieczeństwa zacieśniania stosunków ze wschodnimi sąsiadami Unii Europejskiej*, *Krakowskie Studia Międzynarodowe* nr 2, s.195-214.
10. Dahl Robert A (1963), *Modern political analysis*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall. s. 19.
11. Fiszer Józef (red.) (2012), *Europejska Polityka Sąsiedztwa*, Warszawa.
12. Ghazaryan Narine (2014), *The European Neighbourhood Policy and the Democratic Values of the EU*, Oxford.
13. Habets Ingrid (2014), *Alternative prospects for the eastern partnership countries*, „*European View*”, nr 13(1).
14. Korosteleva Elena A. (2012a), *Eastern Partnership: A new Opportunity for the Neighbours?*, London.
15. Korosteleva Elena A. (2012b), *The European Union and its Eastern Neighbours: Towards a more Ambitious Partnership?*, London.

- 
16. Lipset Seymour M. (1995), *Homo politicus. Społeczne podstawy polityki*. Przeł. G. Dziurdzik-Kraśniewska. Warszawa, s. 81.
  17. Ratka Edmund, Spaiser Olga A. (red) (2012), *Understanding European Neighbourhood Policies. Concepts, Actors, Perceptions*, Baden-Baden.
  18. Scharpf Fritz W. (2003) *Democratic legitimacy under conditions of regulatory competition: Why Europe differs from the United States*. In: *The federal vision: Legitimacy and levels of governance in the United States and the European Union*. Eds. K.Nicolaïdis, R. Howse. Oxford.
  19. Siebert Fredrick S., Peterson Theodore, Schramm Wilbur (1956), *Four Theories of the Press*, University of Illinois Press, Urbana.
  20. Wheeler Mark, *Politics and the Mass Media*, John Wiley & Sons, London 1997.
  21. Whitman Richard G., Wolff Stefan (2010), *The European Neighbourhood Policy in Perspective: Context, Implementation and Impact*. London.